

Savremeno promišljanje Ritzerovog koncepta „McDonaldizacija društva“

JASMIN PECO¹
MILI BUTUROVIĆ²

*Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru – Nastavnički fakultet
Bosna i Hercegovina*

Sažetak: Rad problematizira koncept *McDonaldizacije društva* Georgea Ritzera u duhu savremenih društvenih fenomena i teorija koji su obilježili prijelaz iz tradicionalnog u moderno društvo, kao i osvrt na nove društvene elemente i dešavanja današnjice, s posebnim naglaskom na pitanja bioetike, dehumanizacije, abortusa i nove trendove seksualnosti i *hook-up* kulturu omladine lišene empatije i afekcije koja predstavlja svojevrsnu biološku i seksualnu transakciju, a sve to uz pomoć savremenih tehnologija. Dotaći ćemo se također anti-gender pokreta i njihove uloge u ograničavanju seksualnih i reproduktivnih prava. Cilj ove analize je kritičko promišljanje i razumijevanje Ritzerovog koncepta McDonaldizacije, njegove implementacije u savremene društvene procese, kao i implikacije istog. Pokušat ćemo razdvojiti tretman kulturoloških opasnosti McDonaldizacije, koje otvaraju, između ostalog, bioetička pitanja i dvojbe, od onih ekonomskih i nadasve ljudskih.

Ključne riječi: *McDonaldizacija, bioetika, dehumanizacija, hook-up kultura, iracionalnost racionalnosti*

Uvod

Američki sociolog George Ritzer u prvom izdanju svoje knjige *The McDonaldization of Society* (2014) predstavio je koncept McDonaldizacije, ističući da je američka, a posljedično i zapadna civilizacija, pa i globalni

---

1 jasmin.peco@unmo.ba

2 mbmej125@hotmail.com

svijet, sve više podložan pristupu racionaliziranja ne samo u poslovanju nego i u životu općenito. Ovaj pristup temelji se na principima koje su prethodno opširno komentirali Max Weber i Frederick Taylor. Naziv koncepta, naravno, preuzet je od najpoznatijeg i najuspješnijeg *fast-food branda*, McDonald's, čiji je model franšiziranja i poslovanja postao sinonim za poslovni uspjeh i širenje.

Cilj ovog rada je da se analitičkim i kritičkim pristupom konceptu McDonaldizacije društva prikaže koliko je ustvari savremeno društvo zavisno od rutine i kako je čovjek postao talac navika koje su mu servirale tehnologije i standardizirani modeli ponašanja koji se prikazuju kao avangardni. Ti „avangardni“ kalupi, iako objektivno predstavljaju slobodu za čovjeka, sputavaju ga u postizanju potpune autonomije te pritom dehumaniziraju i svode u status bezlične jedinice. U ovom radu dotaći ćemo se također pitanja bioetike, seksualnih sloboda i prava na abortus u vrijeme sve više prisutnih anti-gender pokreta, kao protuteža pokretima feminizma.

Ritzer proces McDonaldizacije razlaže na četiri ključna elementa: efikasnost, kalkulabilnost, prediktabilnost i kontrolu. Kako se svi sektori društva sve više vode navedenim principima, procesi, interakcije i ishodi postaju visoko standardizirani, prediktivni i, ukratko, nalik na visoko efikasnu mašinu. Ritzer je nakon prve knjige o ovoj temi izdao još devet izdanja, koje je, po potrebi, mijenjao prateći promjene u društvu tokom proteklih trideset godina.

Ritzer naslovni fenomen prije svega vidi kao neodvojivo povezan s (visokom) modernosti. Pojedinci poput Maxa Webera i Petera Bergera u svojim su vremenima, analizirajući „željezni kavez“ i birokratiju, pisali o procesima koji dovoljno podsjećaju na procese McDonaldizacije, tako da se Ritzerov rad može smatrati direktnim nasljednikom ili nadogradnjom na njihovu misao. Ovim svojim konceptom Ritzer izražava duboku zabrinutost za budućnost i održivost ovakvog načina funkcioniranja društva, a „iracionalnost racionalnosti“ i „dehumanizacija“, kao glavni prigovori i opasnosti koje prijete pojedincima u McDonaldiziranom svijetu, jasno podsjećaju na Marxovu kritiku alijenacije i kontradiktornosti, o kojima je pisao u svom opsežnom radu.

U devetom, preposljednjem izdanju svoje knjige iz 2018. godine Ritzer tretira i bioetička pitanja poput rađanja i umiranja u medicinskim ustanovama u okruženjima koja su dehumanizirana, i koja su također

ustrojena prema izloženim elementima McDonaldizacije. Međutim, uz ta i još neka bioetička pitanja, Ritzer propušta važno pitanje razvoja, postojanja i enormnog uspjeha tzv. klinika za abortuse, koji su svakako bitnija tema i manifestacija McDonaldizacije od onih koje Ritzer predlaže. S tim u vidu, u posebnom dijelu ćemo se osvrnuti na pitanje McDonaldiziranja seksualnosti omladine, manifestiranu kroz fenomen *hook-up* kulture i sve veće dostupnosti digitalnih aplikacija za upoznavanje i sastanke.

McDonaldizacija, koncept i povijest

Ritzer (2018) definira McDonaldizaciju kao proces u kojem principi poslovanja *fast food* restorana počinju dominirati sve većim brojem sektora američkog društva, kao i ostatka svijeta. McDonald's su osnovala braća Richard i Maurice McDonald 1937. godine kao istinski osnivači i inovatori. Ray Kroc, koji će kasnije otkupiti od njih McDonald's, odigrao je ključnu ulogu u franšizingu McDonald'sa, pretvarajući ga u globalni lanac. Kroc je omogućio širenje McDonald'sa diljem svijeta i razvio ga u jedan od najutjecajnijih brendova u savremenom svijetu.

McDonaldizacija je, dakle, pojam koji je uveo sociolog George Ritzer kako bi opisao način na koji principi *fast-food* restorana – efikasnost, kalkulabilnost, prediktabilnost i kontrola — postaju dominirajući u sve većem broju sektora društva i globalne ekonomije.

1. *Efikasnost*: Glavni cilj je pronaći najbrži i najučinkovitiji način za postizanje cilja, doći od tačke A do tačke B. U slučaju McDonald'sa to znači optimiziranje pripreme hrane i usluge kako bi se minimiziralo vrijeme čekanja. Slično, i drugi poslovni modeli temeljeni na McDonald'su nastoje postići efikasnost. Naprimjer, usluge vožnje poput Ubera koriste algoritme za brzo spajanje vozača i putnika, a LensCrafters obećava „naočale u jednom satu“. Čak i internetske trgovine poput Amazona naglašavaju efikasnost brzim opcijama dostave (Ritzer 2018).
2. *Kalkulabilnost*: McDonaldizirani sistemi često naglašavaju kvantitetu umjesto kvalitete. Naprimjer, McDonald'sov „Dollar Menu“ ili „McPick“ fokusiraju se na to da ponude veću količinu hrane po niskoj cijeni. Ovaj princip primjenjuje se i u drugim industrijama, gdje kompanije ističu količinu proizvoda ili usluga, a ne fine aspekte kvalitete. Naprimjer, Domino's *pizza* obećava dostavu unutar roka

od 30 minuta ili će u suprotnom biti besplatna, naglašavajući brzinu usluge i količinu. U maloprodaji, H&M-ov „brzi modni“ pristup nudi veliku količinu jeftine odjeće s brzim prometom, naglašavajući količinu proizvoda umjesto dugoročne kvalitete svake stavke. Ritzer (2018) dalje ističe da kalkularnost često postaje mjera uspjeha, gdje su brojke i kvantifikacija važniji od kvalitete proizvoda.

3. *Prediktabilnost*: Prediktabilnost znači da kupci mogu očekivati isto iskustvo, proizvod ili uslugu bez obzira na to gdje se nalaze ili kada posjete. Neki od McDonald'sovih obroka s menija, naprimjer, bit će isti bez obzira na to jeste li u New Yorku, Los Angelesu ili Tokiju. Ova standardizacija daje kupcima sigurnost da neće biti razočarani. Slično, *fast food* lanci poput Subwaya i Starbucksa nude dosljedna iskustva, bilo u trgovinama ili putem *drive-thrua*. U industrijama poput maloprodaje, kompanije poput Walmarta i Amazona osiguravaju da kupci mogu očekivati iste cijene i dostupnost proizvoda gdje god se nalazili, bilo da kupuju u trgovini ili *online*.
4. *Kontrola*: Kontrola u McDonaldiziranim sistemima vrši se i nad kupcima i nad radnicima. Za kupce, ograničen meni, fiksne cijene i brzi format usluge (uključujući *drive-thru* prozore) potiču ih da brzo pojedu i odu. U *fast foodu*, iskustvo je visoko standardizirano, a kupci slijede fiksni postupak od narudžbe do plaćanja i primanja hrane. U drugim sektorima, kontrola se također vrši kroz tehnologiju ili procese koji standardiziraju iskustvo. Naprimjer, radnici u McDonald'su obučeni su da slijede specifične korake i pravila u pripremi hrane, a mnogo posla je automatizirano (npr. strojevi za pomfrit). Slično, skladišta Amazona koriste se tehnologijom za kontrolu načina na koji radnici biraju, pakiraju i šalju proizvode, prateći svaki njihov korak radi efikasnosti (Ritzer, 2018).

Ritzer navodi pozitivne aspekte McDonaldizacije, poput povećane dostupnosti, pogodnosti i uniformnosti dobara i usluga, što ih čini pristupačnijima i jeftinijima široj populaciji. Osim toga, McDonaldizacija stvara stabilno, učinkovito okruženje koje omogućava sigurnije, standardizirane proizvode i promiče veću jednakost pružajući dosljednu uslugu svim društvenim grupama.

S druge strane, autor nabroja i glavne negativnosti ovog procesa, a koje naziva „iracionalnosti racionalnosti“. Tvrdi da racionalni sistemi

neizbježno rađaju iracionalnosti te da se, paradoksalno, ta dimenzija „iracionalnosti racionalnosti“ može smatrati dodatnom, petom dimenzijom McDonaldizacije. Riječ je o sljedećim negativnim aspektima:

- neučinkovitost (umjesto učinkovitosti),
- visoki troškovi (iako bi McDonaldizirani proizvodi i usluge trebali biti jeftini),
- njegova lažnost – osobito u načinu na koji zaposlenici komuniciraju s potrošačima,
- razočarenje,
- zdravstvene i okolišne opasnosti,
- homogenizacija, i
- dehumanizacija.

Porast broja ljudi na planeti, ubrzanje tehnoloških promjena i sve brži tempo života čine nemogućim povratak u svijet, ako je ikada i postojao, u kojem dominiraju domaći obroci, tradicionalne restoranske večere, visokokvalitetna hrana, obroci puni iznenađenja i restorani s pravim kuharima koji su slobodni u izražavanju svoje kreativnosti (Ritzer, 2018).

Nije tajna da protestantski duh Maxa Webera dominira u objašnjenjima uspona i uspjeha kapitalističkog društva. Međutim, prelazak iz tradicionalnog u moderno društvo obilježen je razvojem jednog specifičnog racionalnog pristupa i svjetonazora. Četiri Ritzerova elementa – efikasnost, kalkulabilnost, prediktabilnost i kontrola – direktno su izvedena iz racionalnosti samog sistema, što je jasno i iz petog elementa – iracionalnosti racionalnosti – koji treba poslužiti kao sveobuhvatna kritika negativnih efekata prethodna četiri racionalna elementa. Iz tog razloga će se u ovom dijelu, između ostalog, spomenuti kako su se iz jednog novog moralnog stava proizašlog iz kršćanske etike razvile i prve organizacije, kao preteče visokoracionaliziranih McDonaldiziranih sistema, o kojima govori Ritzer.

Giddens (1991) objašnjava kako su se u predmodernim društvima vrijeme i prostor razumijevali i kako su se transformirali s modernitetom. U predmodernim vremenima vrijeme je bilo usko povezano s prostorom, često se mjerilo prirodnim pojavama i lokalnim aktivnostima. Izum mehaničkog sata u 18. stoljeću pomogao je odvojiti vrijeme od prostora,

stvarajući standardiziran način mjerenja vremena, što je povezano s usponom moderniteta. Ovaj prijelaz nije bio potpuno dovršen sve do 20. stoljeća.

„Pražnjenje vremena“ prethodi „pražnjenju prostora“, što znači da sposobnost koordinacije vremena neovisno o prostoru ima ključnu ulogu u kontroli prostora. Modernitet odvaja prostor od specifičnih mjesta, omogućujući društvene interakcije koje nisu vezane za fizičku blizinu. U predmodernim društvima prostor i mjesto bili su povezani jer su društvene aktivnosti bile geografski koncentrirane.

Razvoj univerzalnih karata i „otkriće“ udaljenih regija od istraživača doprinose ovom odvajanju, prikazujući prostor kao neovisan o specifičnim lokacijama. Giddensov (1990) pojam „praznog prostora“ odnosi se na sposobnost društvenih interakcija na velikim udaljenostima, bez potrebe za vezivanjem uz određeno mjesto.

Taylor (2007) također opisuje pomak u društvu, koji naziva razdvojenost ili *disembedding*. U ranijim društvima ljudi nisu mogli zamisliti sebe izvan svojih društvenih konteksta, dok danas mogu donositi apstraktne, individualne izbore. To dovodi do uspona razdvojenog Ja, gdje pojedinci vide svoj identitet odvojen od tradicija. Ovaj proces također stvara zaštićeni Ja, koji više ne osjeća utjecaj nadnaravnih sila i upravlja željama racionalnom kontrolom. Za Taylora ovo je oslobođenje, ali i gubitak, jer omogućava veću autonomiju, ali odvaja pojedince od tradicionalnih okvira koji su nekada davali sigurnost.

Giddens (1990) također opisuje „razdvajanje“ (*disembedding*) kao proces izdvajanja društvenih odnosa iz njihovog lokalnog konteksta. Ovo je ključno za razumijevanje društvenih promjena koje donosi modernitet. Giddens razlikuje dva glavna mehanizma razdvajanja: stvaranje simboličkih tokena (kao što je novac) i uspostavu stručnih sistema.

Novac omogućava transakcije koje su neovisne o specifičnim društvenim kontekstima, omogućujući veću autonomiju i odvajanje vremena i prostora u modernim ekonomijama, a s druge strane stručni sistemi predstavljaju sisteme profesionalnog znanja koji utječu na naš svakodnevni život iako se s ekspertima susrećemo rijetko. Naprimjer, imamo povjerenja u dizajn naših kuća, automobila i cesta iako ne razumijemo tehničke detalje. To povjerenje temeljimo na stručnosti i širim društvenim sistemima koji potvrđuju to znanje.

Giddens tvrdi da su stručni sistemi „de-embedding mehanizmi“, što znači da uklanjaju društvene odnose iz neposrednog konteksta, omogućujući da znanje i povjerenje prelaze prostor i vrijeme. Ovi sistemi oslanjaju se na impersonalne testove i javnu kritiku, čime osiguravaju svoju pouzdanost u širem društvenom okruženju.

U odlomku pod nazivom „Uspon discipliniranog društva“, govoreći o 16. i 17. stoljeću, Charles Taylor (2007) raspravlja o usponu novog moralnog stava koji se temelji na volji i ideji samooblikovanja, gdje se pojedinci smatraju odgovornima za oblikovanje i kontrolu svoje prirode. To označava pomak od antičke etike (npr. Platona i Aristotela), koja je naglašavala harmoniju i pojavu vrline unutar ljudske prirode umjesto nametanja vanjskih oblika. Za razliku od antike, moderni pristup stavlja snažan naglasak na volju – sposobnost nametanja dobra unatoč otporu, što je koncept koji je pod utjecajem kršćanstva (npr. Augustinove ideje o ljubavi i pohlepi).

Charles Taylor tako govori o pomaku u zapadnom društvu prema novom moralnom poretku temeljenom na teorijama prirodnog prava Grotiusa i Lockea, koji ističu da su ljudska bića racionalna i društvena. Ovaj pomak odgovara razvoju u znanosti i prirodnoj filozofiji. Pogled na prirodu kao nešto što treba biti manipulirano i kontrolirano (pod utjecajem mislilaca poput Descartesa) podržava razvoj znanosti kontrole ili *Leistungswissen*, gdje se istina definira kroz praktičnu učinkovitost. Ovaj novi svjetonazor, u kojem ljudi teže postati vladari prirode, duboko je povezan s promjenama u teologiji, filozofiji i znanosti, što dovodi do instrumentalnog i konstruktivnog pristupa životu i prirodi. U ovom pogledu ljudi su potaknuti djelovati kao da imitiraju Božiju sposobnost kontrole stvaranja.

Giddens govori o povjerenju kao temeljnom konceptu koji pomaže ljudima da se snalaze u nesigurnostima modernog života. Povjerenje, prema njemu, nastaje kada nemamo potpune informacije ili razumijevanje o postupcima drugih ili sistemima u kojima oni djeluju. Temeljeno je na povjerenju u pouzdanost osobe ili sistema, a često uključuje slijepo povjerenje u ispravnost apstraktnih principa ili stručnih sistema iako ih možda ne razumijemo potpuno (Giddens 1991).

U svom konceptu McDonaldizacije, Ritzer u suštini piše upravo o ovom procesu razdvajanja. Kao što Giddens opisuje kako se društveni odnosi izdvajaju iz svojih lokalnih konteksta, McDonaldizacija naglašava kako

moderni sistemi i organizacije – poput brze hrane – uklanjaju ljudske aktivnosti iz svojih tradicionalnih, lokaliziranih okvira. Ritzerovi ključni principi poput efikasnosti, prediktabilnosti, kalkulabilnosti i kontrole odražavaju mehanizme razdvajanja o kojima govori Giddens. U McDonaldizaciji, zadaci su standardizirani i pojednostavljeni, slično načinu na koji novac i stručna znanja omogućuju interakcije koje više nisu vezane uz specifična mjesta ili osobne stručnosti. Ovaj pomak vodi prema globalnom sistemu u kojem su procesi predvidljivi i ujednačeni, što odražava sve veće odvajanje od složenosti i jedinstvenosti lokalnih konteksta.

Ritzerove „iracionalnosti racionalnosti“

U ovom dijelu razmatra se koncept „iracionalnost racionalnosti“, kako ga Ritzer naziva, odnosno negativne efekte McDonaldizacije. Ritzer se najčešće osvrće na dehumanizaciju rada, proces u kojem radnici postaju samo funkcionalni dijelovi sistema, lišeni humanističke dimenzije. Ovaj fenomen prisutan je još od industrijske revolucije, kada su radnici sve više tretirani kao mašine u procesu proizvodnje, što je smanjivalo njihovu kreativnost i zadovoljstvo poslom. Iako Ritzer ne zaobilazi spomenuti pozitivne aspekte McDonaldizacije, uglavnom naglašavajući ekonomski rast i povezane faktore, teško je oteti se dojmu da je čitav koncept osmišljen kao kritika visoko racionaliziranim sistemima, čemu svjedoči i znatno veći prostor posvećen negativnim aspektima ovog koncepta.

Ritzer također upozorava na zdravstvene i ekološke opasnosti McDonaldizacije. Masovna proizvodnja hrane u globalnim lancima poput McDonald'sa često vodi do nezdravih prehrambenih navika, što doprinosi globalnim zdravstvenim problemima kao što su pretilost i dijabetes. Te poslove koji su nalik na one u restoranima brze hrane, koji su automatizirani, jednostavni, strogo definirani, koji podrazumijevaju rad po skriptama, te posljedično i slabije plaćene poslove, nazvao je – *McJob* ili *McPosao*. Iracionalnost iz perspektive onih koji obavljaju *McPoslove* leži u dosadi zbog ponavljanja istih radnji, što ne zahtijeva punu upotrebu ljudskih vještina. Mnogi radnici osjećaju se dehumaniziranim prirodom svog rada, koji je repetitivan i neosvježavajući (Ritzer 2018). Ali, Ritzer nije prvi koji upozorava na slične probleme koje je sa sobom donijela industrijska revolucija.

Procesi industrijalizacije i urbanizacije su u vrlo kratkom periodu znatno izmijenili uvjete života u kojima je čovjek stoljećima živio i radio. Golemi gradovi u koje su se slili milioni promijenili su način života i običaje te neminovno oblikovali novu vrstu čovjeka. O gradskoj ličnosti pisao je Kostić (1973), navodeći je kao jako lijepu stilsku figuru u zoološkom vrtu, odnosno analogiju čovjeka u gradu kao životinje u zatočeništvu, koja je stilizirana, prekulturna, umotana u pelene civilizacije, otupjelih instinkta, osobe slabog iskustva, te samo kao pojedince koji su dio mase. Procesi individualizacije i kidanja primarnih veza neminovno su se odvijali u visokim, napućenim i zbijenim neboderima koje se punili donedavno pretežno seoskim stanovništvom, a primarne veze su polako mijenjale sekundarne i razni socijalni agregati. Jedan od problema ovakvog čovjeka i ovakvoga života jest problem otuđenja, o kojem je podrobno pisao Marx (Ritzer 1997), te razne vrste tzv. alijenacije.

Tako se sumnja u svoje sposobnosti, viđenje samog sebe kao bezlične jedinice u ogromnim pogonima može pretvoriti u jednu od brojnih gradskih anomija, bilo da se radi o običnoj anksioznosti, depresiji, ili pak samoubistvima, delinkvenciji, prostituciji i drugim kriminalnim radnjama karakterističnima za područje grada (Kostić 1973).

Karen Armstrong (2007) piše o čovjeku 20. stoljeća koji uslijed krajnje racionalističkih i sekulariziranih pogleda na svijet gubi cijelu jednu polovinu sebe. Ona cijepanje ličnosti objašnjava i dovodi u vezu s antičkim shvatanjem čovjeka kao cjeline koja se sastoji od dva različita načina mišljenja, govora i stjecanja znanja – *mythosa* i *logosa*. Logos je pritom ono što je racionalno i s kojim čovjek pristupa rješavanju svakodnevnih problema, životnih dešavanja, obavljanja posla, pribavljanja zarade itd. Ukratko, sve ono s čime se čovjek angažmanom svog razuma suočava, a što je postalo prenaglašeno u modernom svijetu.

U predvečerje Kubanske krize slično je pisao i Jung (2014), u smislu kako statistički i racionalistički životni stil zapada ugrožava čovjeka i dovodi ga pred zid opasnosti od perverziranih manifestacija religije. Nastavljajući, kaže da je zanemarivanje i ignoriranje urođenog ljudskog instinkta, urođenih potreba sadržanih u nesvjesnom s jedne te savremenom racionalističkom težnjom s druge strane, a radi potčinjavanja bezličnim korporativnim manifestacijama – srž osobnog i društvenog problema.

Dok je Henry Ford vjerovao da repetitivni rad ne šteti ljudskom umu, visoki postotak izostanaka, kašnjenja i fluktuacija zaposlenika opovrgavaju tu tvrdnju. Radnici na proizvodnim linijama često se osjećaju otuđeno zbog monotoničnosti i niske razine angažmana (Ritzer 2018). Ostale potencijalne međuljudske veze u brzim restoranima također su značajno ograničene. S obzirom na to da zaposlenici ostaju na poslu samo nekoliko mjeseci, razvijanje zadovoljavajućih osobnih odnosa među njima je malo vjerojatno. Stalna zaposlenost pomaže u stvaranju dugoročnih odnosa na radnom mjestu, a radnici s većom stabilnošću posla vjerojatnije će se družiti nakon radnog vremena i vikendom. Privremeni *part-time* karakter poslova u restoranima brze hrane, kao i u drugim McDonaldiziranim okruženjima, uvelike eliminira mogućnost takvih osobnih odnosa među zaposlenicima.

Međutim, šta kažu novija istraživanja? U istraživanju koje su proveli Bolli i Pusterla (2022) ustanovljeno je da digitalizacija ima pozitivan učinak na zadovoljstvo radnika, među diplomiranim studentima stručnih visokoškolskih institucija u Švicarskoj. Konkretno, digitalizacija je povezana s višim zadovoljstvom radnika putem nekoliko kanala, uključujući povećanje produktivnosti na poslu, zanimljiviji rad, jednostavniju interakciju s kolegama i nadređenima, veću autonomiju radnika te fleksibilnije oblike rada. Iako je povećanje vremenskog pritiska uzrokovanog digitalizacijom povezano s umjerenim negativnim utjecajem na zadovoljstvo, pogoršanje ravnoteže između poslovnog i privatnog života, uzrokovano digitalizacijom, ima negativne učinke na zadovoljstvo radnika. Međutim, istraživanje nije pokazalo značajan učinak smanjenja repetitivnih zadataka na zadovoljstvo, a strah od gubitka posla zbog digitalizacije također ima mali ali potvrđen negativan utjecaj na zadovoljstvo radnika.

U maju 2023. američki mediji prenijeli su rezultate istraživanja The Conference Board-a koji pokazuju da je opće zadovoljstvo zaposlenika u SAD-u na najvišoj razini od prve takve ankete provedene 1987. godine. Više od 62% ispitanika izrazilo je opće zadovoljstvo svojim poslom, što predstavlja porast od 2,1 postotni poen u odnosu na prethodnu godinu te porast od 5 postotnih poena u odnosu na 2020. godinu. Najniža razina zadovoljstva (42,6%) u povijesti anketa zabilježena je 2010. godine, neposredno nakon Velike recesije (Sahadi 2023). Među 26 kriterija na temelju kojih su ispitanici ocjenjivali svoje zadovoljstvo nalaze se: plaće i bonusi, radno opterećenje, priznanja, politika promaknuća, sigurnost posla, međuljudski odnosi na radnom mjestu, kvaliteta liderstva i radna

kultura, putovanje na posao te različiti kriteriji vezani uz beneficije (npr. godišnji i bolovanje, porodični dopust, fleksibilni radni uvjeti i mirovinski planovi) (Sahadi 2023).

Brza hrana doprinosi problemima poput pretilosti, visokog kolesterola i dijabetesa, a industrija *supersize* ili super velikih porcija značajno pogoršava epidemiju pretilosti. Restorani brze hrane doprinose razvoju zdravstvenih problema kasnije u životu stvaranjem loših prehrambenih navika kod djece. Ciljajući djecu, oni stvaraju vjerne potrošače brze hrane i ovisnike o prehrani bogatoj soli, šećerom i mastima. Jedno istraživanje pokazalo je da se zdravlje djece imigranata pogoršava kako duže borave u SAD-u jer njihova prehrana postaje sličnija prehrani američke djece. Disney je prekinuo dugogodišnju saradnju s McDonald'som zbog zabrinutosti vezane uz povezanost brze hrane i pretilosti djece (Ritzer 2018). Ritzera također brine i što brza hrana proizvodi ogromne količine otpada, velikim dijelom nebiološki razgradivog, te doprinosi degradaciji okoliša. Velika proizvodnja mesa uzrokuje klimatske promjene, zagađenje vode i smanjenje biološke raznolikosti.

Zamjena ljudi mašinama predstavlja krajnji stadij kontrole nad ljudima; oni više ne mogu uzrokovati nesigurnost i nepredvidljivost jer nisu više uključeni, barem ne izravno, u proces. Automatizacija i digitalna revolucija ubrzavaju promjene koje trajno transformiraju tržište rada i ekonomiju. To potencijalno znači veću nezaposlenost koju može uzrokovati takva vrsta progresa.

Kao što je već istaknuto, Ritzer cijelu svoju knjigu, iako povremeno ističe pozitivne aspekte, koristi kao kritiku preracionalnom i preefikasnom društvu. Iz tog razloga, imajući u vidu gore izdvojene kritike ka efektima McDonaldizacije na okoliš i ishranu, bilo bi nekorektno ne spomenuti i pozitivne učinke racionalizacije proizvodnje sljedećim podacima.

U predmodernim društvima očekivani životni vijek bio je ispod 40 godina, trećina djece nije doživjela petu godinu života, a dječiji rad bio je ključan za porodice, dok je većina žena imala ograničen pristup obrazovanju i kontracepciji. Danas je globalni životni vijek preko 70 godina, samo jedno od dvadesetero djece umire prije pete godine života (Bailey 2015).

Bailey, u svojoj knjizi *The End of Doom* (2015), hronološki je poredao svojevrzne proroke propasti, ili, kako ih on naziva, intelektualce s izraženim osjećanjem predostrožnosti ka napretku. Čitajući Ritzerovu McDonaldizaciju, i njegov pesimizam u pogledu ljudskog zdravlja, okoliša

i gubitka poslova zaposlenih na tzv. McPoslovima, nije teško prepoznati autorovu bliskost spomenutom stavu prema progresu. U svojoj knjizi *The Population Bomb* iz 1968. godine biolog Paul Ehrlich predvidio je globalne gladne godine i masovno umiranje od gladi u 1970-im zbog prekomjerne populacije. Njegovo stajalište, ukorijenjeno u maltuzijanskoj teoriji, tvrdilo je da je čovječanstvo rak na Zemlji koji treba odstraniti (Bailey 2015).

Simon-Ehrlich oklada bila je poznata rasprava između ekonomskog optimista Juliana Simona i ekološkog pesimista Paula Ehrlicha, postavljena 1980. godine. Ehrlich je vjerovao da će rastuća populacija i iscrpljivanje resursa dovesti do rasta cijena osnovnih metala i drugih resursa, dok je Simon smatrao da će tehnološki napredak i tržište smanjiti cijene unatoč rastuće potražnje. Ehrlich je predložio okladu u kojoj je tvrdio da će cijene pet metala (hrom, bakar, nikl, tin i volfram) rasti u narednih deset godina, dok je Simon smatrao da će opasti. Kada je opklada završila 1990. godine, cijene su doista opale, čime je Simon pobijedio. Oklada je postala simbol sukoba između pesimističkih i optimističkih stavova o budućnosti resursa i okoliša (Sowell 2000).

Simonova pobjeda naglasila je njegovu vjeru u tržište i inovacije kao ključne za rješavanje problema. Iako je izgubio, Ehrlichova upozorenja o ekološkim prijetnjama i održivom razvoju ostala su relevantna. Simonova pobjeda u okladi i njegove tvrdnje o tehnološkom napretku i tržištu kao rješenju za resursne izazove poslužile su kao inspiracija za knjigu *Superabundance: The Story of Population Growth, Innovation, and Human Flourishing on an Infinitely Bountiful Planet*, koju su napisali Marian Tupy i Gale L. Pooley (2022). U ovoj knjizi autori istražuju kako su ljudska inovacija, napredak u tehnologiji i tržišna dinamika omogućili rast bogatstva i resursa uprkos globalnoj populaciji i potencijalnim ekološkim prijetnjama. Temelj knjige je uvjerenje da svijet ima neograničene mogućnosti za napredak i prosperitet, u skladu s idejama koje je Simon zastupao tokom svoje karijere, uključujući i onu o okladi s Ehrlichom.

Abundance ili izobilje mjerimo vremenskim cijenama, koje pokazuju koliko vremena treba raditi da bi se kupio neki proizvod. Vremenska cijena je novčana cijena podijeljena sa satnicom. Naprimjer, ako barel nafte košta 75 dolara i zarađujete 15 dolara po satu, vremenska cijena bit će 5 sati. Ako cijena nafte poraste na 80 dolara, a satnica na 20 dolara, vremenska cijena smanjuje se na 4 sata. Vremenske cijene su korisnije od novčanih jer izbjegavaju inflaciju i fluktuacije valuta.

Između 1980. i 2018. godine svjetska populacija porasla je za 71,2%, no prosječno radno vrijeme potrebno za zaraditi dovoljno novca za kupovinu 50 različitih vrsta energije, hrane, sirovina i metala smanjilo se za 71,6%. Drugim riječima, količina truda potrebnog za kupovinu jedne košare tih 50 proizvoda 1980. godine omogućila je kupovinu 3,5 košara istih proizvoda 2018. godine (Tupy & Pooley 2022).

Još jedna priča o uspjehu racionalnog progresa jest i ona o Normanu Borlaugu, ocu Zelene revolucije, koji je spasio milione života revolucionalizirajući poljoprivredu 1960-ih. Njegov rad, financiran od Rockefellerove zaklade, pomogao je Meksiku i Indiji da prevladaju glad putem novih visokoproduktivnih sorti pšenice. Unatoč Ehrlichovim predviđanjima o gladi, prinosi pšenice u objema zemljama naglo su porasli, što je dovelo do samodostatnosti i opovrgnulo predviđanje masovnog umiranja od gladi.

Kao osvrt na pesimistične Ritzerove prognoze o utjecaju McDonaldizacije na okoliš treba spomenuti još jedno poznato proročanstvo propasti – Izvještaj Rimskog kluba iz 1972, neprofitne nevladine organizacije koja okuplja intelektualce kojima je cilj produbljivanje svijesti u vezi sa specifičnostima društvenog razvoja u epohi naučno-tehničke evolucije. Izvještaj je predviđao globalni kolaps zbog brzog rasta populacije, industrijalizacije i degradacije okoliša. Međutim, do 1980-ih zagađenje u bogatijim zemljama počelo je opadati kako su se gospodarstva razvijala, što je dovelo u pitanje mračna predviđanja izvještaja. Kuznetsova krivulja okoliša sugerira da ekonomski rast na kraju dovodi do poboljšanja uvjeta okoliša jer građani počinju zahtijevati čišći zrak i vodu (Bailey 2015).

Moderna tehnologija omogućava čovječanstvu da stvori više vrijednosti uz manje resursa. Naprimjer, proizvodnja čelika, aluminija i cementa danas koristi značajno manje energije nego 1900. godine. Fosilna goriva, iako nečista, dovela su do mogućnosti prijelaza na čistije energetske tehnologije. Bez fosilnih goriva svijet bi vjerojatno već iskoristio planetarne zalihe drva za ogrjev. Ovaj dio možemo zaključiti koristeći se riječima Thomasa Sowell (2000), koji kaže da u životu ne postoje čista rješenja, nego samo kompromisi. Da ne postoji životna situacija ili problem koji možete prevazići na bilo koji način a da pritom nešto ne žrtvujete. Određeni Ritzerovi prigovori stoje, ali napredak koji se ostvaruje za bezbroj ljudi bio je izuzetno dobar kompromis.

Bioetika i seksualnost

Ritzer u svojim knjigama navodi određene medicinske zahvate, poput umjetnih oplodnji, te druge intervencije tokom trudnoće, kao dehumanizirajuće. U tom kontekstu također kritizira porode u bolnicama, gdje se trudnica suočava s efikasnim ali često distanciranim medicinskim osobljem, te pacijente na samrti koji umjesto u porodičnom okruženju završavaju u bolnici. Iako se ne želimo upuštati u bioetičke rasprave, ostaje nejasno zašto je autor potpuno izostavio makar spomen industrije abortusa, odnosno postojanje velikog broja klinika za abortuse, a u posljednje vrijeme i digitalnih verzija tih usluga. Tim više što je abortus ne samo ogromna industrija već i jedno od najvažnijih i najkontroverznijih bioetičkih pitanja.

Broj ustanova koje pružaju usluge pobačaja u SAD-u porastao je sa 774 u 2017. na 967 u 2023. godini, s velikim porastom u 2023. zbog pojave virtualnih klinika (ANSIRH 2023). Povećanje broja ustanova koje nude samo lijekove za pobačaj uvelike se pripisuje usponu novih virtualnih klinika u 2022. i 2023. godini (ANSIRH 2023). Broj abortusa porastao je u gotovo svim državama koje su zabranile pobačaj, a neke žene putovale su u druge države ili naručivale pilule za pobačaj (Miller, Sanger-Katz & Katz 2024).

Teleklinike, odnosno telemedicinski pobačaj, važan je faktor u porastu broja pobačaja, osobito u državama u kojima je pobačaj legalan, a mnoge žene u ruralnim područjima koriste teleklinike za pristup zdravstvenoj skrbi (Miller, Sanger-Katz & Katz 2024). U 2023. godini, medijanska cijena za samoplaćanje lijekova za pobačaj iznosila je 563 dolara, a za hirurški pobačaj u prvom tromjesečju 650 dolara, što predstavlja porast u odnosu na 2017. godinu (ANSIRH 2023). Čak i u državama gdje je pobačaj zabranjen, broj žena koje su obavile pobačaj porastao je, uglavnom zbog dostupnosti teleklinika i putovanja u druge države (Miller, Sanger-Katz & Katz 2024). Razlike u državnim politikama značajno su utjecale na dostupnost usluga pobačaja, što je rezultiralo različitim razinama pristupa širom zemlje (ANSIRH 2023).

Pojavu teleklinika u kontekstu pobačaja možemo promatrati i kroz prizmu McDonaldizacije, koja naglašava efikasnost, omogućujući brži i jednostavniji pristup pobačaju. Uz daljinske konsultacije i narudžbu pilula poštom, teleklinike čine pristup bržim i pogodnijim, pogotovo za osobe u ruralnim područjima. Ovaj sistem također promiče prediktabilnost, jer

pacijenti mogu očekivati standardizirane usluge bez obzira na lokaciju. Kontrola se ostvaruje putem digitalnih platformi, smanjujući varijacije u skrbi u usporedbi s tradicionalnim ličnim dolascima. Međutim, ove interakcije su impersonalne i transakcijske, s tehnologijom koja zamjenjuje osobnu komunikaciju, često na štetu personalizirane skrbi.

Abortus kao booking.com

Ako žena ili djevojka tinejdžerka poželi priuštiti sebi abortus, neće trebati ići daleko, niti tražiti puno. Naime, abortus je dostupan na internetu kao bilo koji drugi komoditet. Tako će nas internet pretraživač brzo dovesti do web stranice abortionondemand.org (Abortus na zahtjev), gdje nas odmah dočeka izbor savezne države (Abortion On Demand, 2024). Nakon što odaberemo Arizonu, ovaj provajder nas obavještava da država nije pokrivena njihovom ponudom, ali nudi nekoliko alternativnih opcija, među kojima smo odabrali ineedana.com (INeedA 2024). Ulaskom na spomenuti link dobivamo izbornik sličan onome na booking.com, s tim da ponuđena polja za popunjavanje traže informacije o vašoj lokaciji, datum posljednje menstruacije te datum rođenja (ako ste maloljetni).

Nakon što smo označili Phoenix kao grad i unijeli datum posljednje menstruacije, sistem nas obavještava da je u Arizoni pobačaj ilegalan nakon 15. sedmice trudnoće. Prilagodivši podatke, primjećujemo tri filter opcije: ponuda za online kupovinu abortivnih pilula, klinike koje nude pilule na licu mjesta te, na kraju, klinike koje obavljaju hirurški pobačaj. Ako nas filtrirani popisi ne zanimaju, jednostavnim skrolovanjem dolje dobijemo pregled svih dostupnih klinika u državi, sortiranih prema udaljenosti od ranije označene lokacije.

Odabirom klinike „A Woman's Clinic“ vidimo da cijena za hirurški pobačaj iznosi 900 USD, a cijena pilula 750 USD, uz napomenu da se pilule koriste do desete a hirurški zahvat do petnaeste sedmice trudnoće. Niže se nalazi kalkulator troškova putem kojeg možemo preciznije izračunati potencijalni trošak prema ličnim podacima. Ista klinika, niže je naznačeno, nudi besplatan test za trudnoću, obavezni ultrazvuk i sesiju savjetovanja po cijeni od 1000 USD.

„Savjetovala sam žene tokom procesa sedacije prije njihovih pobačaja. Mnoge od tih žena i njihove priče ostale su mi u pamćenju. Jedna žena bila je tamo zbog svog jedanaestog pobačaja.

Jedanaestog! To me pogađalo. Jedna 37-godišnja pacijentica imala je svoj sedmi pobačaj na isti dan kada je njezina kći imala svoje prvo unučje. Njezino veselo raspoloženje i slavlje zbog rođenja unuke činili su se morbidnima i neprikladnima za kliniku za pobačaje.“ (Johnson 2016).

Prednji citat je iz knjige Abby Johnson *The Walls Are Talking* (2016), koja govori o svojim potresnim iskustvima za vrijeme rada u jednoj od klinika za abortuse u SAD-u. Ne ulazeći u rasprave o etici samog postupka, iz narednog citata se jasno može vidjeti sama komodificirana priroda ovih zahvata.

„Moji nadređeni sigurno su mogli primijetiti da moje srce nije bilo u mom poslu. Često su me opominjali zbog previše vremena provedenog u razgovoru s djevojkama na telefonu ili tokom savjetovanja. Njihova filozofija bila je 'Uvedi ih, izvedi.' Dodavali bi sve više i više slučajeva, dok klinika nije počela poprimati atmosferu proizvodne trake. Direktor nas je često podsjećao da su telefoni prisluškivani i da bismo trebali očekivati 'misteriozne kupce' koji će nazvati iz glavnog ureda. Radilo se ustvari o internoj provjeri kvalitete koja je trebala provjeriti pridržavamo li se smjernica klinike. Morali smo odgovoriti na treće zvono. Ako bi žena s kojom telefonski razgovaramo osjećala nedoumice i oklijevala, od nas se očekivalo da odgovorimo s unaprijed pripremljenom skriptom za uvjeravanje, kao u telemarketingu“ (Johnson 2016).

Tan (2014) sugerira da se normalizacija abortusa ne može potpuno razumjeti izvan kulturne logike potrošačkog kapitalizma, gdje su izbor, efikasnost i individualna autonomija prioritet. Pozivajući se na rad D. Stephena Longa, tvrdi da je abortus postao komodificirana odluka, prikazana kao potrošački izbor. Ovo nije samo pitanje individualne slobode; ono je povezano sa širim ekonomskim i društvenim strukturama koje čine abortus prirodnim ili čak poželjnim u određenim kontekstima (Tan 2014).

U društvu koje dominira potrošačkom kulturom pojedinci su socijalizirani da vjeruju kako su efikasnost, praktičnost i izbor najvažniji. Abortus se tada prikazuje kao dio ove logike, čineći ga prihvatljivim, pa čak i slavljenim izborom za mnoge (Tan 2014). Oslanja se na teoriju Jacquesa Ellula o „tehnicu“ koja se odnosi na metode i sisteme razvijene za maksimiziranje efikasnosti u društvu. S vremenom su tehnike, pogotovo u

kapitalizmu, podredile kulturna, vjerska i etička razmatranja ekonomskoj efikasnosti.

Potrošački kapitalizam naglašava ekonomsku produktivnost, što dovodi do svjetonazora u kojem se odluke, uključujući one koje se odnose na abortus, često donose kroz ekonomski okvir – usmjeren na osobne troškove, prihod i raspodjelu resursa. Ovo čini abortus racionalnom, efikasnom odlukom kada se gleda kroz ekonomske okvire (kao što su financijska stabilnost ili životne preferencije).

Tijelo je slavljeno kao puka fiziologija, odvojeno od dubljih kulturnih, duhovnih ili relacijskih značenja. Ovaj redukcionistički pogled na tijelo olakšava racionaliziranje abortusa kao odluke osobne autonomije – izbora donesenog kako bi se očuvala vlastita ekonomska ili društvena dobrobit umjesto odluke koja je ukorijenjena u složenim moralnim ili relacijskim razmatranjima.

Komodifikacija tijela usko je povezana s pojmom rizika. U kapitalističkom društvu pojedinci i njihova tijela upravljaju se kao rizici koje treba ublažiti. Fetus, kao nevidljiva jedinica, postaje „rizik“ za autonomiju i integritet majke. Abortus se tada vidi ne samo kao osobni izbor već i kao zaštitna mjera – oblik „osiguranja“ od potencijalnih rizika koje fetus može predstavljati za budućnost majke, njezino zdravlje ili njezine ekonomske resurse (Tan 2014).

Jasno je da oba ova procesa, i McDonaldizacija i današnji komodificirani abortus, dijele ključne principe efikasnosti, prediktabilnosti, kalkulabilnosti i kontrole. U društvu koje je oblikovano potrošačkom logikom abortus postaje racionalan, efikasan izbor, baš kao što McDonaldizirani sistemi teže brzini i minimiziranju napora. Odluka o abortusu postaje predvidiva i rutinska, često promatrana kroz ekonomske faktore poput financijske stabilnosti i životnih planova. Oba procesa uključuju visok stepen kontrole – abortus omogućuje pojedincima da preuzmu kontrolu nad svojim tijelima i budućnošću, dok McDonaldizacija standardizira ponudu, *know-how*, kvalitetu usluge i ponašanje potrošača (Madeira 2015).

Također, kao što McDonaldizirani sistemi dehumaniziraju iskustva svojih radnika i potrošača (koji su pod pritiskom da brzo završe obrok kako bi oslobodili mjesto za nove goste), abortus unutar kapitalističkog okvira smanjuje ljudsku dimenziju, drugim riječima, dehumanizira. Žene u klinikama za abortus često postaju samo brojevi koje treba obraditi, a

cijeli proces postaje industrijski, kao na pokretnoj traci, gdje je cilj obaviti što više procedura u što kraćem vremenu. Na kraju, abortus postaje oblik upravljanja rizikom – preventivna mjera koja „osigurava“ protiv potencijalnih financijskih, zdravstvenih i društvenih problema koje trudnoća može donijeti, slično načinu na koji McDonaldizacija minimizira rizike standardizacijom i kontrolom svakog aspekta usluge.

Ipak, iako se često ističe kao jedno od osnovnih ljudskih prava kroz pravo na izbor i seksualne slobode, abortus je još uvijek predmet mnogih kontroverzi. Porast pokreta protiv rodne i seksualne ravnopravnosti, odnosno anti-gender i anti-abortus pokreta, tema je koja je aktualna od početka 21. stoljeća i koja se postepeno širila SAD-om i Europom. Pojavljuju se novi valovi desno orijentiranih politika s parolama „zaštita djece i porodice“ (Paternotte & Kuhar 2017) kojima je cilj mobilizirati javnost i privući saveznike koristeći se peticijama, referendumima i protestima kao glavnim sredstvom njihove borbe u namjeri da se povrati rodni i seksualni društveni poredak. Pitanje abortusa postaje političko pitanje koje guši autonomiju odlučivanja žena, a samim tim krši međunarodne pravne propise i direktno krši osnovna ljudska prava. S prvim predsjedničkim mandatom Donalda Trumpa i akronimskim sloganom MAGA počeli su se javljati zahtjevi, a potom i pokreti za institucionalni povratak ka konzervativnim i tradicionalnim vrijednostima američkog društva. U fokusu tih pokreta je porodica, prava žena, odnosno nedostatak istih na abortus, kontracepciju i uopće prava da odlučuju šta žele raditi sa svojim tijelom. Pojedine savezne američke države još uvijek nemaju pravno riješeno ovo pitanje, što dovodi do toga da žene kriomice prelaze savezne granice kako bi se prijavile u spomenute klinike za abortuse. Izgleda da je na političkoj, a tako i na društvenoj sceni „lov na vještice“ kojim se ponovo aktualizira pitanje koje je, objektivno, oduvijek trebalo biti pitanje slobode i osnovnih ljudskih prava.

Hook-up kultura i Tinder

Popularni medijski prikazi seksualnosti pokazuju sveprisutnost kulture seksualnih *hookupova* među mladim odraslim osobama. Tematike knjiga, zapleti filmova i televizijskih emisija te stihovi brojnih pjesama redom demonstriraju permissivnu seksualnost među današnjim potrošačima. *Hooking up* – kratki, nezahtjevni seksualni susreti između osoba koje nisu romantični partneri niti su u vezi – ukorijenio se unutar sociokulturnog

okruženja adolescenata, mladih odraslih osoba, te muškaraca i žena širom zapadnog svijeta. Tokom posljednjih 60 godina prioritet tradicionalnih oblika udvaranja i traženja romantičnih odnosa pomaknuo se prema opuštenijim „povezivanjima“ (Garcia *et al.* 2012).

U eri „emocionalnog kapitalizma“ emocije i intimni odnosi postali su komodificirani i podliježu logici potrošnje. S usponom romantične etike i modernog pojma romantične ljubavi kao proizvoda kapitalizma i potrošnje, ljubav je sve više počela biti viđena kao sredstvo za pronalaženje sreće u modernom dobu.

Kasna modernost svjedoči o pojavi novih oblika upoznavanja. *Online* platforme za upoznavanje otkrivaju nove ambivalencije i poteškoće intimnih odnosa. Illouz tumači online upoznavanje kao proces u kojem romantični susreti postaju ekonomske transakcije. Prema ovom stajalištu, ljudi moraju sebe promovirati kao proizvode, stvarajući osobni brend kako bi postali poželjni i „potrošni“ za druge, kako bi ih zauzvrat „potrošili“. Ovo su znakovi instrumentalizacije odabira partnera i „hladnih intimnosti“. Prema teoriji hladnih intimnosti, korisnici *online* usluga za upoznavanje, suočeni s gotovo neograničenim brojem potencijalnih partnera na tržištu upoznavanja, razvijaju sklonost prema povremenim odnosima na štetu trajnih veza, jer ne mogu osloboditi sebe od uvjerenja da uvijek postoji neko bolji, bolji „proizvod“ koji treba biti „potrošen“. Često teže osobama „izvan svog ranga“, bez sklonosti za kompromisima, što im dodatno otežava pronalaženje partnera s kojim bi bili spremni nastaviti život. Ova potrošačka tendencija u odabiru partnera, stalna značajka još od početka *online* stranica za upoznavanje, dodatno je pojačana u aplikacijama za upoznavanje kao što su Tinder, Grindr, Happn ili Bumble, koje pojačavaju ulogu vizualnosti u „skopskom kapitalizmu“. Kao što Illouz kaže, usluge poput ovih „pretvaraju subjekt u potrošača seksa i emocija, s pravom da koristi ili raspoláže robom po vlastitoj volji“ (Illouz 2007, prema Berger, 2023).

Među heteroseksualnim mladim odraslim osobama oba spola kultura seksualnih „hookupova“ postala je društveno prihvaćena norma. Upoznavanje u svrhu udvaranja smanjilo se (ali svakako nije nestalo), a seksualno ponašanje izvan tradicionalnih, stalnih romantičnih veza postalo je sve češće i društveno prihvaćeno (Garcia *et al.* 2012). U jednom uzorku studenata preddiplomskih studija, i muškarci i žene imali su gotovo dvostruko više seksualnih susreta bez obveza u odnosu na prve spojeve

(Garcia *et al.*, 2012). Najveća značajka je da su osobe oba spola spremne otvoreno raspravljati o ovoj temi i oglašavati svoje prihvaćanje i iskustva s hookupovima.

Brojne studije uključivale su mjere žaljenja u vezi s hookupovima, a te su studije dokumentirale negativne osjećaje koje muškarci i žene mogu osjećati nakon takvih susreta. U velikoj internetskoj studiji provedenoj na 1.468 studenata preddiplomskih studija, sudionici su izvijestili o različitim posljedicama: 27,1% se osjećalo posramljeno, 24,7% izvijestilo je o emocionalnim poteškoćama, 20,8% je doživjelo gubitak poštovanja, a 10% je izvijestilo o poteškoćama sa stalnim partnerom (Garcia *et al.* 2012). U još jednoj nedavnoj studiji provedenoj na uzorku od 200 studenata u Kanadi, 78% žena i 72% uškaraca koji su imali seks bez obaveza (uključujući vaginalni, analni i oralni seks) izvijestili su da su nakon takvog susreta doživjeli žaljenje (Garcia *et al.* 2012).

Praktično, u kontekstu McDonaldizacije, to znači da je Tinder algoritmu cilj što efikasnije, uz što manje utrošenog truda, spojiti dvoje korisnika. Tinder se može analizirati kroz četiri ključna elementa McDonaldizacije – efikasnost, kalkularnost, prediktabilnost i kontrolu – što pokazuje kako je *online* upoznavanje postalo proces koji se temelji na preciznosti algoritama. U tim algoritmima, naravno, ljudi su samo brojevi i metrike. „Swipeanje“ ili razvrstavanje različitih profila na jednu ili drugu stranu, u zavisnosti od toga da li je potrošač zainteresiran ili ne, govori o visokoj razini kontrole. Romantični susreti su, dakle, na Tinderu, samo još jedna poslovna transakcija.

Zaključak

Ritzerova McDonaldizacija društva je interpretacijski okvir kojim se sociolozi služe već tridesetak godina za opisivanje strogo racionalnih, kontroliranih, sve efikasnijih i preciznijih načina poslovanja, koji su se od industrije *fast fooda* prelili na mnoge druge sektore. Svijet se mijenja, a s njim i izdanja Ritzerove knjige koja je već doživjela deset različitih izdanja, inkorporirajući novine u svako sljedeće.

Međutim, bez obzira na predstavljanje novih pojmova poput prozumer, kombinirajući pojmove proizvođača i konzumer, malo toga u Ritzerovom konceptu je bilo nepoznato sociolozima jer su o dehumanizaciji i racionalizaciji opširno pisali mnogi. Disciplina i asketizam koji su bili gorivo

u uspjehu čovjeka gurnuli su ga vremenom u složene, formalne organizacije u kojima se nerijetko znao i pogubiti. Ali, bez obzira na promjene s kojima se suočio prelazom u moderno doba, te svim anomijama koje su ga dočekale kasnije u prljavim tvornicama i prenapučenim gradovima, analizirajući koncept McDonaldizacije, ne možemo se oteti dojmu da Ritzer odbija objektivno sagledati sve ono pozitivno što su promjene donijele. To je razlog iz kojeg smo se, uostalom, odlučili istražiti i drugu stranu medalje u ovom radu. Tako smo, koristeći se relevantnom literaturom, pokušali osvijetliti pozitivne aspekte ovog fenomena sverastuće racionalizacije u poslovanju, a koji je Ritzer nazvao McDonaldizacijom. I tih dokaza, uistinu, nije malo, niti smiju biti zanemareni. Upravo je autor knjige *The End Of Doom* jedno čitavo poglavlje posvetio ljudskoj sklonosti proizvodnje i receptivnosti ka lošim i negativnim vijestima, pokušavajući shvatiti zašto uvijek crna hronika i crna prognoza imaju prednost nad dobrim vijestima. Tih dobrih vijesti, mogli smo vidjeti, nije uopće malo. Čovjek danas može kupiti 3,5 puta veću količinu namirnica nego što je to mogao učiniti prije 40 godina za istu količinu utrošenog rada. Glad je sve manji i manji problem, a radnici izjavljuju sve veće i veće zadovoljstvo svojim poslom. Više McDonaldizacije znači i više novca. Ali, dok više novca ne znači nužno više sreće, svakako znači veći pristup zdravijoj i kvalitetnijoj ishrani, bolje zdravstvene usluge, a na koncu i čistiju i po okolinu manje štetnu tehnologiju. Kritizirajući Ritzerovo žmirenje na enormne pomake u standardu života ljudi, i strepnju prema još McDonaldiziranijoj budućnosti, u posljednjem dijelu rada pokušali smo se koristiti Ritzerovom okvirom u bioetičkom pitanju abortusa. Smatramo, dakle, da je bilo potrebno povući liniju razgraničenja između ekonomskih i kulturnih pitanja McDonaldizacije, ali i još deblju kad se radi o gorućim pitanjima, pitanjima koja već jako dugo dijele zapadnu javnost, ili čak plešu po rubu zakonitosti.

Tako smo odabrali ukratko razmotriti rad klinika za abortuse između ostalog jer ovo pitanje Ritzer, navodeći bioetička pitanja koja sam nalazi kao sporna – poput porođaja u bolnici, ili umiranja u istima bez rodbine – ne spominje, te s druge strane kao protutežu predstavili porast anti-gender pokreta koji žele postaviti ženu u njene historijski nametnute društvene, a posljedično i pravne okvire kada je riječ o ljudskim pravima, pravu na izbor, slobodu i abortus.

U posljednjem dijelu analizirali smo kako se McDonaldizacija prelila i na tzv. hook-up kulturu, gdje mladi mogu izabrati partnera bez trošenja

vremena, uz visoke razine kontrole i efikasnosti. Što dolazi uz cijenu, kako pokazuju rezultati istraživanja, u vidu nezadovoljstva takvim načinom međuljudskog kontakta.

Zaključno, Ritzerova McDonaldizacija društva može poslužiti kao interpretacijski, ali i simbolički okvir za razumijevanje savremenog društva. Da bismo u potpunosti shvatili današnji svijet u duhu McDonaldizacije, moramo promatrati i pozitivne elemente društva koji djeluje prema ovom konceptu. Možda čovjek jest danas postao više otuđen, možda je svijet danas nepravedan (jaz između bogatih i siromašnih), ali čovjek kroz svoje postojanje nikad nije imao više prilika i mogućnosti za lični i kolektivni napredak, nikad više nije bio umrežen u globalnu zajednicu i uživao benefite koji su mu servirani. Činjenica ostaje da je McDonaldizirani svijet svuda oko nas a da je tehnologija učinila sve vidljivim, što za posljedicu ostavlja otvorena pitanja slobode, prava na privatnost, prava na izbor i autonomiju ličnosti. U konačnici, na čovjeku je da redizajnira, inovira i radi stvari po potrebi drugačije kako bi unaprijedio svoj habitus, a na vladama da donose legislative u interesu tog istog čovjeka.

Literatura

- Abortion on Demand. (2024). *Abortion on demand*. Preuzeto 16.07.2025. sa <http://www.abortionondemand.org>.
- ANSIRH. (2023). *Abortion facility database*. Preuzeto 16.07.2025. sa <https://ansirh.org>.
- Armstrong, K. (2007). *Bitka za Boga*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Bailey, R. (2015). *The End Of Doom: Environmental renewal in the twenty-first century*. New York: Thomas Dunne Books.
- Berger, V. (2023). Mediatized Love: A Materialist Phenomenology of Tinder. *Social Media + Society*, 9(4), 1-15. Preuzeto 16.07.2025. sa <https://doi.org/10.1177/20563051231216922>.
- Bolli, T., & Pusterla, F. (2022). Decomposing the effects of digitalization on workers' job satisfaction. *International Review of Economics*, 69(2), 263-300.

- Garcia, J. R., Reiber, C., Massey, S. G., & Merriwether, A. M. (2012). Sexual Hookup Culture: A Review. *Review of general psychology : Journal of Division 1, of the American Psychological Association*, 16(2), 161-176.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences Of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- INeedA. (2024). *Abortion services on demand*. Preuzeto 16.09.2025. sa <http://www.ineedana.com>.
- Johnson, A. (2016). *The walls are talking: Former abortion clinic workers tell their stories*. San Francisco: Ignatius Press.
- Jung, C. G. (2014). *The Undiscovered Self*. London: Routledge Classics.
- Kostić, C. (1973). *Sociologija grada*. Beograd: Centar za analizu i projektovanje prostornih sistema.
- Madeira, J. L. (2015). Conceiving of Products and the Products of Conception: Reflections on Commodification, Consumption, ART, and Abortion. *Journal of Law, Medicine & Ethics*, 43(2), 293–306.
- Miller, C. C., Sanger-Katz, M., & Katz, J. (2024). *Abortions have increased, even for women in states with rigid bans, study says*. Preuzeto 17.07.2025. sa <https://www.nytimes.com/2024/10/22/upshot/abortions-rising-state-bans.html>.
- Paternotte, D. & Kuhar, R. (2017). The anti-gender movement in comparative perspective. In D. Paternotte, D. And Kuhar. R. (Eds.) *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing Against Equality*. Lanham: Rowman & Littlefield, pp. 253-276.
- Ritzer, G. (1997). *Suvremena sociološkijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod.
- Ritzer, G. (2018). *The McDonaldization of society: Into the digital age* (9th ed.). Thousand Oaks: SAGE Publications.

- Sahadi, J. (2023). *US employees are more satisfied than ever, new survey finds*. Preuzeto 17.09.2025. sa <https://edition.cnn.com/2023/05/11/success/employee-job-satisfaction-survey-conference-board>.
- Sowell, T. (2000). *Basic economics: A citizen's guide to the economy*. New York: Basic Books.
- Tupy, M. L., & Pooley, G. L. (2022). *Superabundance: The story of population growth, innovation, and human flourishing on an infinitely bountiful planet*. Washington, DC: Cato Institute.
- Tan, M. (2014). Abortion in/as a consumer structure. *Solidarity: The Journal of Catholic Social Thought and Secular Ethics* 4(1), Article 7.
- Taylor, C. (2007). *A secular age*. Cambridge: Harvard University Press.

Contemporary reflection on Ritzer`s concept of “McDonaldization of society”

Abstract: The paper problematizes the concept of the McDonaldization of society by George Ritzer in the context of contemporary social phenomena and theories that have marked the transition from traditional to modern society, as well as reflecting on new social elements and events of today, with a particular emphasis on issues of bioethics, dehumanization, abortion, and new trends in sexuality and youth hook-up culture, characterized by a lack of empathy and affection, and representing a kind of biological and sexual transaction, all facilitated by modern technologies. We will also write about the anti-gender movements and their role in restricting sexual and reproductive rights. The aim of this analysis is to critically reflect on and understand Ritzer's concept of McDonaldization, its implementation in contemporary social processes, and its implications. We will attempt to separate the treatment of the cultural dangers of McDonaldization, which raises, among other things, bioethical questions and dilemmas, from the economic and, above all, human aspects.

Keywords: McDonaldization; bioethics; dehumanization; hook-up culture; irrationality of rationality